

ведамі па гісторыі і тэорыі культуры дазваляе ім хутчэй рухацца па шляху авалодання ведамі пра развіццё літаратурнага працэсу ў Беларусі, адчуваць сябе суб'ектамі адукацыі, удзельнікамі стварэння сучаснай культуры.

Найбольш плённае вывучэнне роднай літаратуры студэнтамі-культуролагамі ва ўмовах дэфіцыту вучэбнага часу адбываецца тады, калі існуе супрацоўніцтва выкладчака і студэнтаў, калі ёсць сапраўдны вучэбны дыялог, у якім веды не транслююцца, а выпрацоўваюцца разам. У такім выпадку выкладчык свядома адмаўляецца ад дэманстрацыі сваёй перавагі ва ўзроўні дасведчанасці, робіць крокі насустрач моладзі, памятаючы, што разумовыя, духоўныя ці яшчэ якія-небудзь іншыя намаганні асобы гэтак жа ўваходзяць у культуру, як і веды, тэксты або іншыя яе прадукты.

Яшчэ адным, на наш погляд, важным кірункам у плённым вывучэнні студэнтамі мастацкіх твораў выступае ўвага да іх эстэтычнага, а не толькі да ідэалагічнага або маральнага патэнцыялу, хаця і такія меркаванні студэнтаў не ігнаруюцца. Але задача выкладчыка — кожны раз падкрэсліваць, што слоўнае мастацтва найбольш сцісла і пранікнёна ўплывае на свядомасць праз знакі, сімвалы, праз сваю мастацкую цэласнасць. Менавіта тэкст, які лучыць цяперашняе з мінулым, а часта праграмуе і будучыню, тэкст, зразуметы ў сваёй эстэтычнай функцыі, дазваляе чытачу ажыццяўляць эмацыянальную рэфлексію, шукаць і знаходзіць свае асобасныя сэнсы, што так неабходна ў нестабільным грамадстве з дэфіцытам духоўнасці і распаўсюджанасцю маскультуры. Таму ў якасці аднаго з найважнейшых прадуктаў або вынікаў тэхналогіі навучання мы прадугледжвалі знаходжанне кожным студэнтам асобасных сэнсаў мастацкага тэксту, тых асаблівасцей сюжэта, кампазіцыі, вобразаў, маўлення, характараў герояў і інш., якія найбольш уразілі, усхвалявалі, засталіся ў памяці. Паважлівае і ўдумлівае стаўленне да саміх мастацкіх тэкстаў, а не толькі да іх інтэрпрэтацыі ў падручніках або лекцыях выкладчыка, дапамагае студэнтам-культуролагам кожны раз пераконвацца: тэкст дазваляе глыбей пазнаць асобу, грамадства, эпоху, культуру, самога сябе.

Жанна Белакурская, Валерый Белакурскі (Мінск)

РОЛЯ МАСТАЦКАГА ТЭКСТУ Ў ФАРМІРАВАННІ НАЦЫЯНАЛЬНА АРЫЕНТАВАНАЙ АСОБЫ

Мастацкі тэкст з'яўляецца адным з канстытуэнтаў складанай сістэмы ўзаемазвязаных фрагментаў акаляючай рэчаіснасці, асэнсаванне якой прадвызначае бінарнае ўзаемадзеянне, з аднаго боку, індывідуальна-аўтарскай мадэлі свету, рэпрэзентаванай аўтарам тэксту, з другога — чытача, які імкнецца зразумець і інтэрпрэтаваць сваё разуменне аўтарскай творчай задумы. Кожны з канстытуэнтаў мастацкага тэксту звязаны своеасаблівымі адносінамі з іншымі і з'яўляецца прагматычна арыентаваным.

Аўтарская канцэпцыя, якая звычайна абазначаецца паняццем «моўная асоба», выражаецца адпаведнымі моўнымі сродкамі — граматычнымі,

лексічнымі, стылістычнымі — праз своеасаблівае размеркаванне ў рэлятыўных кавалках выказвання тэкставых сэнсаў, актуалізуючы частку тэксту ці адпаведны моўны сродак.

Індывідуальна-аўтарская карціна свету, якая рэалізуецца ў кантэксце моўнай асобай, аб'ектыуецца параметрамі нацыянальна-спецыфічнай карціны свету: на кагнітыўным узроўні — праз спецыфіку канцэптаў, на моўным — праз спецыфіку нацыянальна маркіраваных моўных сродкаў, на матывацыйным — праз адлюстраванне нацыянальнага менталітэту, на герменеўтычным — праз выяўленне прагматычнай накіраванасці твора.

Асабліва выразна аўтарская пазіцыя праяўляецца ў творах, прызначаных для навучання дзяцей, дзе моўная асоба — аўтар тэксту — з'яўляецца не толькі носьбітам нацыянальнай культуры, але і яе стваральнікам, правадніком ведаў і маральна-эстэтычных каштоўнасцей нацыі.

Творы, напісаныя народным пісьменнікам Беларусі для дзяцей, да ліку якіх належыць і першы друкаваны зборнік «Другое чытанне для дзяцей беларусаў» (1910), заключаюць у сабе анталогію індывідуальнага і сацыяльнага. Пісьменнік у творы выступае не толькі як цэласная моўная асоба, але і як мноства дзейных асоб, выяўленых у тэкстах і праз тэксты рэканструяваных у асноўных сваіх рысах пэўнымі моўнымі сродкамі.

Такім чынам, кніга, прызначаная для першапачатковага навучання, выконвае не толькі навучальную, але выхаваўчую і эстэтычную функцыі. У гэтым плане зборнік з'яўляецца дакументам, які адлюстроўвае сутнасць асноўнай ідэі эпохі, што і падкрэслена ўжо ў эпіграфе на тытульным лісце «Загляне сонцэ і ў нашэ ваконцэ».

Надаючы кнізе на роднай мове выключнае значэнне ў фарміраванні нацыянальна арыентаванай асобы, Якуб Колас у самой назве засведчыў адраснасць кнігі — для дзяцей беларусаў. Тым самым пісьменнік падкрэсліў, што ў працэсе станаўлення нацыянальна свядомай асобы адметнае месца займаюць мастацкія творы, з якімі чалавек знаёміцца на працягу ўсяго свайго жыцця, найперш тыя звесткі, якія набываюцца ў дзяцінстве, у выніку авалодання роднай мовай, якая служыць падмуркам этнічнага самаўсведамлення чалавека, яго нацыянальнай самаідэнтыфікацыі.

«Роднае слова — гэта першая крыніца, праз якую мы пазнаём жыццё і акаляючы свет», — пісаў Якуб Колас, падкрэсліваючы, што свет прэзентаваны чалавеку найперш праз сістэму прадметных найменняў, і менавіта тонкія пісьменніцкія назіранні над акаляючым светам, жыццём беларускага чалавека, прыродай, усё тое, што акружае маленькага чытача, з чым быў звязаны беларус з дзяцінства і да глыбокай сталасці, з'яўляецца тэмай вершаў і апавяданняў у зборніку. Зварот да роднага краю, яго культуры, у тым ліку моўнай, — гэта канкрэтны крок на шляху асэнсавання мыслення, светапогляду паэта, яго жыццёвага і духоўнага вопыту як прадстаўніка беларускага народа, вопыту, які ён імкнецца перадаваць сваім чытачам.

Усведамляючы, што станаўленне любога чалавека як сацыяльнай істоты, носьбіта грамадскай свядомасці свайго часу, актыўнага суб'екта пэўнай культу-

ры немагчыма без авалодання этнічнай мовай, Якуб Колас у лісце да С. А. Вянгерава, вядомага расійскага бібліёграфа і гісторыка літаратуры, адзначае, што «руская мова не можа выклікаць у такім поўным аб'ёме тых адчуванняў, тых пачуццяў і той каларытнасці, што ўласцівыя беларускай мове, беларускім малюнкам, у якім дае беларуская мова, якая з малаком маці ўвайшла ў маю прыроду» [1, с. 24].

Як педагог і практык, Якуб Колас разумеў, што засваенне роднай мовы ўяўляе сабой працэс паступовага, але надзвычай інтэнсіўнага пераўтварэння генетычнай мовы — мовы маці — у мову этнічную — мову нацыі. Ён рашуча і доказна абвяргаў тых, хто не лічыў беларускі народ самастойнай нацыянальна-культурнай супольнасцю, а мову народа называў «мёртвай моваю», прыводзячы доказы аргумент, што «як беларуса ні гналі, як яго ні душылі, як ні тапталі ў балота, усё ж такі ён захаваў сваю мову» [2, с. 304]. Менавіта арыентацыя на развіццё і захаванне культурнай самабытнасці беларускай мовы, разуменне яе ролі ў сістэме нацыянальных каштоўнасцей і выхаванне сродкамі мовы праз нацыянальна арыентаваныя тэксты з'яўляецца асноўным ў творчасці Якуба Коласа. «Я ўсё больш упэўніваюся ў тым, што беларуская мова мае такое ж права на жыццё, сваё развіццё і выкарыстанне ў школе, ва ўжытку беларусаў, як і іншая мова» [1, с. 79].

Этнічна абумоўленай, паводле Коласа, з'яўляецца не толькі мова, але і свядомасць чалавека, яго маральна-этычныя нормы, менталітэт, у якіх праяўляюцца глыбінныя сувязі асобнага чалавека і грамадства, прадвызначаныя традыцыямі, кодам культуры і стандартам паводзін. Так, вуснамі настаўніка з апавядання «Якую карысць прыносяць нам птушкі» Якуб Колас разважае аб сэнсе і змесце жыцця, аб праве на жыццё, аб маральна-этычных паводзінах чалавека ў грамадстве, аб філасофіі жыцця ўвогуле. І менавіта погляды пісьменніка як прадстаўніка нацыі павінны стаць прыкладам для чытача. «Чалавек — тое ж Божае стварэнне, толькі самае разумнае меж усімі, і кожнае стварэнне мае такое ж права на жыццё, як чалавек. І той чалавек, каторы адбірае права ад другіх, уніжае сам сябе. Дык не адбірайце ж, дзеці, таго права, каторае дано і вам, і іншаму стварэнню Божага света. Ніколі не марнуйце чужога жыцця і шчасця» [3, с. 52]. Фактычна Колас, ужываючы сучасную тэрміналогію, заклікае да талерантнасці, да цяпці і да добрабытасці ў штодзённых зносінах паміж людзьмі.

Маючы на мэце ажыццяўленне праз мастацкі тэкст камунікатыўна-выхаваўчай функцыі, Якуб Колас уключае ў зборнік не толькі вершы, апавяданні, казкі, якія іх актуалізуюць, але і імкнецца ў творах малых жанраў, напрыклад, у прыказках, асобных выказваннях прапагандаваць агульначалавечыя этыка-эстэтычныя каштоўнасці: «Болей навукі — меней страху» [3, с. 85]; «Прыйшла кумка па муку, а жыбулька за руку» [3, с. 101]; «Сонейка так хараша пазірае на зямлю, як матка на сваё дзеця» [3, с. 6] і інш.

Такім чынам, у аснову коласаўскага зборніка пакладзена найперш ідэя маральнага ўдасканалення чалавека, імкненне пісьменніка падняць беларуса да такога маральна-этычнага ідэалу, які будзе адпавядаць ідэям дабрыні, справяд-

лівасці, узаемадапамогі, ідэалам, якія праз нацыянальную адметнасць узыходзяць да ідэй інтэрнацыянальных, агульначалавечых.

Літаратура

1. Колас, Я. Збор твораў: у 14 т. / Я. Колас. — Мінск: Маст. літ., 1977. — Т. 13: Пісьмы, 1908–1949. — 680 с.
2. Колас, Я. Збор твораў: у 14 т. / Я. Колас. — Мінск: Маст. літ., 1976. — Т. 12: Публіцыстычныя і крытычныя артыкулы, 1947–1956. — 528 с.
3. Колас, Я. Другое чытанне для дзяцей беларусаў / Я. Колас. — СПб.: Выд. суполкі «Загляне сонцэ і ў нашэ ваконцэ», «Наша хата», 1910. — 112 с.

Ірына Саматія, Рычард Саматія (Мінск)

АРГАНІЗАЦЫЯ ПРАЕКТНАЙ ДЗЕЙНАСЦІ НА ЎРОКАХ МОВЫ І ЛІТАРАТУРЫ

Адной з праблем вывучэння беларускай літаратуры ў агульнаадукацыйных установах краіны з’яўляецца недахоп вучэбных гадзін. Многія важныя тэмы ўключаюцца ў аглядныя раздзелы школьнай праграмы, для самастойнага чытання [1] і нярэдка застаюцца па-за ўвагай навучэнцаў. А як можна аглядна за 4 гадзіны разгледзець, напрыклад, тое, што высока ацэнена грамадствам: «Мы не ведаем нічога ў XI–XII стагоддзях на заходнееўрапейскіх мовах, што пераўзыходзіла б летапіс Нестара, словы Кірыла Тураўскага і “Слова пра паход Ігаравы”» (М. Максімовіч) [2, с. 71].

Праграма прапануе, напрыклад, разгледзець за 1 гадзіну наступны матэрыял: «**Кірыла Тураўскі**. Словы. Казанні. Павучанні. Кароткія звесткі аб жыцці і творчасці асветніка.

Пропаведзь маральнага самаўдасканалення чалавека і грамадства, крытыка чалавечых заканаў. Высокае паэтычнае майстэрства Кірылы Тураўскага (метафарызм, красмоўства, багацце лексікі)» [1, с. 57].

У Праграме [1, с. 57] пазначаны сродкі навучання па тэме: архітэктурныя помнікаў эпохі; скульптуры (помнік К. Тураўскаму «Тураў». Скульптар М. Інкоў, архітэктар М. Лук’янчык); М. Інкоў «Кірыла Тураўскі», І. Пратасеня «Кірыла Тураўскі»; літаграфія П. Драчова. Пэралічаны музычныя творы, названы літаратуразнаўчыя працы А. А. Мельнікава.

Якія падыходы, тэхналогіі, метады навучання выбраць, каб данесці вучням выначаны праграмай змест?

Адукаваны чалавек у сучасным грамадстве — гэта не толькі і не столькі чалавек, узброены ведамі, але які ўмее набываць веды, рабіць гэта мэтанакіравана па меры ўзнікнення ў яго патрэбы вырашыць праблему, які ўмее выкарыстаць наяўныя веды ў любой сітуацыі. У сувязі з гэтым узнікаюць новыя для адукацыі задачы: фарміраванне ў вучняў інфармацыйнай і камунікатыўнай кампетэнцый. Інавацыйны пошук новых сродкаў прыводзіць педагогаў да разумення таго, што нам патрэбныя дзейсныя, групавыя, гульнявыя, ролевыя, практыка-арыентаваныя, праблемныя, рэфлексійныя і іншыя формы і метады навучання. Значную ролю ў вырашэнні гэтых праблем і набывае метады навучальных праектаў.